

Ivo Baučić — Živko Maravić:

Osvrt na neka novija primjenjena istraživanja vanjske migracije stanovništva SFRJ

Uvjeti vraćanja i mogućnosti zapošljavanja radnika iz SRH koji
su na radu u inozemstvu,

Geografski institut Sveučilišta, Zagreb, 1971

Riječ **migracija** dolazi od latinske riječi migratio — seoba, seljenje. To je svaka trajnija promjena mjesta boravka pojedinaca ili društvenih grupa. »No migracioni pokreti imaju uvijek kolektivno obilježje, čak i onda kada pojedinac zahvaćen strujom koja je jača od njega nije toga svjestan« Po vremenskom obilježju migracija stanovništva može biti stalna ili privremena. Prelazak državne granice stanovništva zemlje emigracije predstavlja vanjsku migraciju, a njegova kretanja unutar države čine unutarnju migraciju.

Organizirana vanjska migracija stanovništva sve je prisutnija za razliku od stihijske. »Završeno je razdoblje velikih migracionih pokreta kakvi su bili u prošlom stoljeću nosili pučanstvo Evrope u Novi svijet, dok se sadašnja migracije ispoljavaju u znatno drugačijim vidovima i drugačije se tretiraju. Prije su one bile slobodne i spontane, a sada su u sve većoj mjeri svjesno izazivane, dirigitirane i organizirane.« Danas je organiziranost vanjskih migracija stanovništva neke zemlje uglavnom jednako karakteristična i za njenu unutarnju migraciju.

Emigracija (lat. emigrare — iseliti se) je naziv koji se obično upotrebljava za iseljavanje iz ekonomskih razloga. Najčešći uzrok vanjske i unutarnje migracije te ekonomske emigracije stanovništva neke zemlje je veći nesrazmjer u privrednim i demografskim prilikama između rajona odseljavanja i rajona doseljavanja.

Najvažniji faktori koji određuju vanjsku migraciju su slijedeći:

1. demografski
2. ekonomski
3. politički
4. geografski

No nemoguće je vanjsku, a također i unutrašnju migraciju stanovništva neke zemlje razumjeti bez socioloških faktora koji na određen način objaš-

njavaju i povezuju sve naprijed navedene faktore. To proizlazi iz toga što se demografske, pa ni ostale navedene činjenice koje određuju vanjsku migraciju stanovništva neke zemlje ne mogu proniknuti neovisno od društvenih i kulturnih faktora.

Naš zadatak je da, u cilju potpunosti spoznavanja društvene pojave vanjske migracije stanovništva naše zemlje, razvijamo metodologiju naših istraživanja te društvene pojave u pravcima u kojima ima najviše izgleda da će se postići nova saznanja o toj pojavi. Ne bi se trebalo i ne bi se smjelo zadržavati samo na demografskoj, ekonomskoj, geografskoj i političkoj interpretaciji pojave vanjske migracije. To bi predstavljalo nepotpunu interpretaciju radi nedovoljne prisutnosti ili neprisutnosti i drugih znanstvenih pristupa, kao na primjer: povijesnog, psihologijskog, socijalno-psihološkog i sociološkog, i dovodilo bi nas u situaciju nedovoljnog poznavanja činjenica i preslabe volje za mijenjanje analizirane situacije. Naime, samo ekonomskim, demografskim i geografskim znanstvenim pristupima, koji su neophodni, ne možemo cjelovito zahvatiti sve tri vremenske dimenzije vanjske migracije stanovništva neke zemlje emigracije. Vanjska migracija stanovništva nije trenutna isto kao ni unutarnja. I jedna i druga imaju svoj određeni razvoj kroz duži ili kraći vremenski period.

Samo ekonomskim, demografskim i geografskim znanstvenim pristupima nemoguće je objasniti motivaciju vanjskih migranata. Rezultati nekih empirijskih istraživanja provedeni na bazi tih znanstvenih pristupa najčešće govore samo o općoj, i to ekonomskoj, motivaciji odlaska i povratka vanjskih migranata (osobni dohodak, stan i tome slično). To napominjem zbog toga što je samo tim znanstvenim pristupima nemoguće zahvatiti i objasniti sve nezadovoljene pobude (motive) vanjskih migranata zbog kojih oni odlaze na rad u inozemstvo (osobna afirmacija, priznanje socijalnog statusa itd.). Oslanjajući se na rezultate dobijene samo ispitivanjem opće motivacije vanjskih migranata (do sada su uglavnom ispitivani ekonomski motivi), činimo dvostruku pogrešku:

1. pozivamo se samo na najopćenitije stavove u kojima društveni konformizam vanjskih migranata redovito može zauzimati velik udio i

2. jer smo od tih općih stavova deducirali ili izvodili zaključke na jednoj sasvim drugoj razini, s kojom svakako imaju veze, ali su te veze daleko od toga da budu pravolinijske.

Zato je potrebno u ispitivanju stavova i motivacije vanjskih migranata, te njihovom ocjenjivanju općenito uzeti u obzir dva bitna faktora:

1. složenost same motivacije (osobne, grupne i općedruštvene),
2. razinu odnosa na kojoj su stavovi mjereni i snimani (individualna, grupna i institucionalna).

Pogoršanje stavova na razini grupne dinamike vanjskih migranata, kao i pogoršanje njihove grupne motivacije, ne mora značiti istovremeno i pogoršanje opće motivacije i općeg stava prema jednoj kolektivnoj akciji kao što je povratak u zemlju. Pogrešno bi bilo isto tako iz opadanja grupne motivacije vanjskih migranata zaključivati da i njihova lična motivacija za povratkom u zemlju opada (naročito kad se radi o parcijalnim i vremenski ograničenim kolektivnim doživljajima kao što je dolazak u zemlju u vrijeme blagdana).

Iako je vanjska migracija prije svega demografski fenomen, neophodno je govoriti o unutrašnjoj koheziji, zajedničkim predodžbama, osjećaju zajedničke pripadnosti, nesvjesnom ili svjesnom priznavanju usvojenih normi radnika vanjskih migranata kao sociološkim varijablama.

Teško je vjerovati da se samo na osnovu snimljenog činjeničnog stanja u vezi sa zapošljavanjem radnika iz SRH u inozemstvu i mogućnostima zapošljavanja u zemlji može dobiti osnova za donošenje mjera kojima bi se utjecalo na sadašnje nepovoljne tokove vanjskih migracija radne snage iz SRH. Jedan od nedostataka dosadašnjih istraživanja vanjske migracije je u tome što je pretjerano u brojčanom opisivanju te društvene pojave. Opisivanje objašnjavane društvene pojave je bitan element znanstvenog objašnjenja, ali ne kako to radi epistemološki fenomenalizam, što je došlo do izražaja i u tim istraživanjima koja precjenjuju značenje opisa pojava u njihovom objašnjavanju pa čak brišu granicu između preciznog opisa i objašnjenja. Takva istraživanja ostavljaju dojam kao da treba prikupiti što više iskustvenih činjenica i da je to najvažnije, a da će se teorijski zaključci i znanstvena objašnjenja na osnovu toga relativno lagano izvesti, te da će doći do spontanog povezivanja teorije i istraživanja. Najčešće se radi o primijenjenim — deskriptivnim istraživanjima. Njima se želi ustvrditi činjenično stanje u vezi sa zapošljavanjem naših radnika u inozemstvu. Međutim, takva istraživanja ne pružaju mnogo novih činjenica.

Isto tako ona ne stavljaju na ispit niti jednu teoriju vanjskih migracija, ne integriraju neku ranije postojeću teoriju, niti pružaju pomoć u rasvjetljavanju pojmova vezanih uz društvenu pojavu vanjske migracije, što čini najvažnije zadatke primijenjenog istraživanja.

Istraživači koji provode takva istraživanja djelomično ispunjavaju ili zaboravljaju na slijedeće zadatke svakog znanstvenog rada, dakle i primijenjenog istraživanja:

1. pažljivo i kritično proučavanje različitih teorijskih stanovišta, što čini sredstvo za otklanjanje vlastite subjektivnosti;
2. donošenje zaključaka o idealnom istraživačkom pristupu i idealnim iskustvenim obavještenjima, koji se stvaraju na osnovu polazne teorijsko-hipotetske skice istraživanja koja ne postoje u tim radovima;
3. stvaranje pregleda postojećih obavještenja i povezivanje s vlastitim originalnim podacima, što je također zastupljeno u neznatnoj mjeri;
4. odabiranje pogodnog vremensko-prostornog okvira za istraživanje (anketiranje u vrijeme blagdana se u tom smislu ne može smatrati dovoljnim);
5. u završnoj fazi prikupljene podatke i dobijene rezultate što svestranije objasniti, a ne se držati samo rezultata i polaznih hipoteza, (rezultati se svestranije ne objašnjavaju, a hipoteze uopće ne postoje).

Pozivajući se samo na rezultate ispitivanja opće motivacije (ekonomski motivi koji govore o pojmovima koji uglavnom nisu definirani) vanjskih migranata, ne možemo sa sigurnošću tvrditi koji su to njihovi osnovni motivi odlaska na rad u inozemstvo. Isto tako, rezultati ankete često se pozivaju na neke opće stavove vanjskih migranata. Jedan od takvih stavova je: »Veća zarada, bilo da je izričito navedena kao motiv odlaska na rad u inozemstvo ili da se može pretpostaviti kao vrlo značajna za sve one vanjske migrante koji

su bili zaposleni ili bi se mogli zaposliti u zemlji, svakako najviše stimulira i zapošljavanje i trajanje zaposlenja u inozemstvu.« Navedena konstatacija ne otkriva nam ništa novo. Ona se bazira na najopćenitijim motivima i stavu radnika vanjskih migranata. Takvi stavovi su nam svima otprije dobro poznati. Naime, odavno je već poznato da je zbog zaposlenja otišla u inozemstvo uglavnom nekvalificirana radna snaga. Isto tako je poznato, da je jedan dio kvalificirane radne snage otišao u inozemstvo zbog nezadovoljstva sa apsolutnim iznosom svojih osobnih dohodaka u SFRJ. Međutim, kod ovih konstatacija se postavlja pitanje, koji su sve uzroci doveli do toga. (Pojednostavljeno objašnjenje prezentirano u navedenom radu ne može nas zadovoljavati)

Želi li se primijeniti neka od relevantnih metoda za ispitivanje vanjske migracije stanovništva SFRJ, treba precizno definirati činjenice i kategorije činjenica, što se ne čini niti kada je riječ o zaposlenju a isto tako niti kada je riječ o osobnom dohotku, koji zajedno čine ključne pojmove nekih istraživanja. Kako se to ne čini, ne može se pronaći niti mogućnost potpunijeg uočavanja činjenica.

U slučaju vanjske migracije, neprilagođenost pojedinca i okoline stvara motivaciju za odlazak na rad u inozemstvo u kojoj se ističu nezadovoljene pobude kao što su: osobni dohodak i standard, dakle prije svega motivi ekonomske sigurnosti, i zatim dolaze emocionalna ili osobna sigurnost, osobna afirmacija, samopoštovanje, priznanje socijalnog statusa itd. Ako se zna da prema nekim sociološkim ispitivanjima osobni dohodak i životni standard još uvijek zauzimaju visoko mjesto u životu ljudi u SRH i SFRJ, izvodi se drugačiji zaključak o tome zašto se visina osobnog dohotka javlja kao jedan od osnovnih motiva odlaska na rad u inozemstvo. U tom slučaju u objašnjenju motivacije odlaska na rad u inozemstvo bilo bi, između ostalog, govora o tome kako visina osobnog dohotka ovisi o ekonomskim uvjetima u nas, višku vrijednosti, osnovnim osobnim dohocima zajednice, stavu poduzeća, vrijednosti izvršenog posla i vrijednosti čovjeka na poslu.

U analizi rezultata nekih takvih primijenjenih istraživanja relativno dobro autori obrađuju strukturu vanjskih migranata stanovništva SRH, odnosno SFRJ. No time ne mogu biti dobijena objašnjenja za motivaciju odlaska i povratka vanjskih migranata, kao ni njihovi stavovi i objašnjenja tih stavova. »Stavovi« vanjskih migranata koje ispituju autori, a odnose se na stalan povratak i zaposlenje vanjskih migranata u zemlji, čine opće stavove koji proizlaze iz opće motivacije. Oni se baziraju, kao što smo već ustvrdili, na konformizmu i stereotipima o povratku i zapošljavanju u zemlji, i na osnovu njih ne možemo potpunije objasniti ni motivaciju niti stavove vanjskih migranata prema stalnom povratku i zapošljavanju u zemlji. Ne mogu se složiti s time da rezultati takvih istraživanja mogu poslužiti kao dobar pokazatelj situacije koja uvjetuje odnos vanjskih migranata stanovišta SRH prema povratku u zemlju.

Osnovni nedostatak takvih studija je nepotpuno i necjelovito objašnjenje. To možemo uočiti na slijedećem objašnjenju: »Mali porast stanovništva u nekim općinama rezultat je prvenstveno rasta središnjih gradskih naselja, dok se u najvećem broju seoskih naselja broj stanovnika jako smanjio.« Postoje snažniji uzroci koje autori uopće ne spominju ili ne objašnjavaju. Nema ukazivanja i objašnjavanja važnih uzroka između kojih je jedan od glavnih i zaostajanje u privrednom razvitku.

Zaključak:

U novijim primijenjenim istraživanjima nije ukazano na odgovarajući način da je vanjska migracija stanovništva SRH i SFRJ dio jedne šire migracije stanovništva u Evropi i svijetu, i jedne uže migracije stanovništva u SFRJ, koje sadrže u sebi određenu konstelaciju odnosa.

Društvena stvarnost je složena od vanjskih — objektivnih varijabli i unutarnjih — psihičkih varijabli. Dijalektičko shvaćanje uzročnih veza pretpostavlja određenu interakciju ova dva niza, od kojih jedan u prvom redu definiira uvjete vanjske migracije stanovništva SRH i SFRJ, a drugi samo motive vanjske migracije. Nemoguće je govoriti o uvjetima vraćanja stanovništva ako se govori samo o mogućnostima zapošljavanja na osnovu prikupljenih podataka o slobodnim radnim mjestima u radnim organizacijama SRH. Isto tako, ne može se govoriti o motivaciji odlaska ili povratka radnika vanjskih migranata na osnovu motivacije i općih stavova.

Sadržaji individualnog doživljavanja, motivi odlaska i povratka radnika vanjskih migranata postaju tek onda zanimljivi za istraživanje kad upućuju na forme ili oblike društvenih interakcija ili struktura. Uočavanjem te činjenice, moramo razlikovati mišljenja i stavove pojedinaca i mišljenja i stavove ljudskih skupina. Kada se to uoči, dopire se do nekih kolektivnih stavova vanjskih migranata koji izvire iz njihovog društvenog kretanja. Pri tom razlikujemo tri razine društvenog ponašanja vanjskih migranata:

1. individualnu ili interindividualnu, na kojoj prevladavaju individualni motivi u odnosu sa drugim čovjekom;

2. Skupnu ili kolektivnu, gdje se pojedinac ponaša kao član čvrsto integrirane zajednice a koja je u učincima ponašanja svojih dijelova uvijek »više nego suma pojedinaca uzetih individualno«;

3. institucionalnu ili općedruštvenu, gdje pojedinac reagira kao član jedne organizirane društvene skupine ili kao predstavnik društvenih normi i pravila.

Ako ne razlikujemo navedene razine analize društvenog ponašanja vanjskih migranata, dolazimo najčešće samo do obilja nesređenih podataka samo naizgled jasno dokumentirano i znanstveno obrađenih.

Napomenuli smo da je društvena stvarnost složena od vanjskih — subjektivnih varijabli (obilježja) i unutarnjih — psihičkih varijabli. Vanjske ili objektivne varijable društvene stvarnosti sigurno značajnije definiiraju uvjete povratka radnika vanjskih migranata, a to su: stabilizacija privređivanja u stambenoj izgradnji, nova radna mjesta, visina osobnih dohodaka, te stabilnost privredne situacije u zemlji. Međutim, ove vanjske varijable koje čine neke od uvjeta povratka, dijalektički su povezane i stoje u interakciji s unutarnjim ili psihičkim varijablama, i ne mogu nam same objasniti mogućnost povratka radnika s rada u inozemstvu.

Tihomir Telišman